

se premikajočega polja Drugosti (stvari, pomena, želje). To pa ima povezavo tudi z njenim židovskim kontekstom odrasčanja in izobraževanja. Toda artikulacija Drugega ni popolnoma fiksirana in zato Rogoffova pravi, da je treba Drugega vseskozi re-definira-

ti. Na koncu lahko sklenemo, da zahteva Rogoffova zgodovinsko pozicioniranje tistih, ki zavračajo sprejetje dominantne sodobne zahodne (ameriške in evropske) naracije identitete in politike ter ponovno evaluacijo znana in odnosov dominacij.

Marina Gržinić Mauhler

ZGODOVINA IN USODA DRUŽBENOPOGODBENIH IDEJ

JOHN W. GOUGH
DRUŽBENA POGODBA

Kritična študija njenega razvoja

Temeljna dela, Krtina, Ljubljana 2001, 321 str.

Izid tako temeljite, pretehtane in vplivne študije, kot je Goughova kritična študija razvoja pojma »družbene pogodbe«, je vsekakor izjemen dogodek za naš teoretski prostor in razvoj domače politične teorije ter refleksijo v njenem okviru. Knjigo je odlično in skrbno uredil Igor Pribac, ki jo je tudi pospremil s spremno besedo z naslovom »Vrnitev pogodbe«, prevedli pa so jo Luka Om-ladič in skupina drugih prevajalcev. Prevod in urejanje tega dela, ki nedvomno sega na področje, ki doslej v naši prevodni literaturi ni bilo prisotno, je gotovo zastavljal vrsto terminoloških in prevajalskih problemov, ki so bili po prevodu sodeč skrbno, dosledno in ustrezno rešeni. Tako knjiga opravlja tudi vlogo, da terminološko zakoliči prevodne pojme tudi za prihodnje analize in

prevode, ki jih na tem področju nedvomno potrebujemo.

Tako je za naš teoretski prostor gotovo pomembno dejstvo, da ta knjiga prinaša pregled zgodovine obravnavane ideje v času, ko je od temeljnih del na tem področju preveden le Rousseau in njegova *Družbena pogodba*, ki je bila v času prejšnjega sistema pač ideološko najsprejemljivejša (in je pravkar doživela tudi terminološko pregledano in popravljeno izdajo). Še vedno nam namreč manjkajo prevodi tako Hobbesa, kot tudi Lockeja in Kanta in njihovih del o družbeni pogodbi.

Prevedena knjiga je v angleščini prvič izšla leta 1936, druga, popravljena izdaja, katere dodatke upošteva in prinaša tudi ta prevod, pa leta 1953, in velja za temeljno delo na tem področju,

torej kot sistematičen zgodovinski in teoretski pregled ideje družbene pogodbe in njenega mesta v politični teoriji.

Knjiga tako zajema obdobje od Grčije do današnjih časov (z izjemo teoretskih dogodkov in avtorjev, ki so svoja dela objavili po njenem izidu in ponovnem izidu, seveda). Spremna študija Igorja Pribca tako poskrbi tudi za to posodobitev pogleda na teorije družbene pogodbe in povedanemu v knjigi doda kritičen pregled sodobnih dogajanj in razmišljanj na tem področju.

Nastanek knjige se umešča v zanimiv čas – leto 1936 – in poleg akademskega interesa za obravnavani predmet predstavlja tudi zagovor ideje kontraktualizma ali družbene pogodbe v času t. im. »zloma liberalizma«. Napisana je bila torej v obdobju, ko, kot pravi sam avtor v svojem uvodu, »liberalna načela, ki so še stoletje nazaj predstavljala upanje naprednega političnega prepričanja, v mnogih delih sveta odkrito prezirajo in odklanjajo« (Uvod, str. 11). Torej jo je poleg njenega akademskega pomena, katerega zahtevam zgledno zadosti, razumeti tudi kot zagovor in teoretsko in zgodovinsko osmislitev obravnavane ideje, ideje družbene pogodbe in mesta, ki tej ideji pritiče v sodobni politični teoriji.

Druga, ponovna izdaja knjige datira v leto 1956 – torej v obdobje po koncu druge svetovne vojne, zato je njen osrednji del predelan in dopolnjen v skladu s kritikami in ocenami, ki jih je bila knjiga deležna od izida dalje, pa tudi v skladu z nekaterimi družbenimi dogodki, ki so se zgodili v obdobju med obema izdajama. Čas druge izdaje je bil pojmom liberalizma in kontraktualizma, ki jima je zavezana ta študija, nedvomno precej bolj naklonjen od časa

njene prve izdaje, saj sta v povojnem obdobju vsaj na zahodu pojma liberalizma in kontraktualizma nedvomno prevladala.

Knjiga vsekakor ostaja nadvse aktualna še danes, ko se ideja kontraktualizma sicer sooča s številnimi tekmeci, ki pa do nje povečini vendarle niso povsem odklonilni ali sovražni, kot je bilo značilno za obdobje njene prve izdaje. Tako v nekem smislu ideja družbene pogodbe še vedno ohranja osrednje mesta v sodobni politični teoriji in z novimi avtorji in analizami doživlja celo določen preporod ter s tem nedvomno ostaja ena osrednjih dediščin moderne politične teorije.

Ob usodi ideje družbene pogodbe v času prve izdaje te knjige, torej v času »zloma liberalizma«, ki je bil posledica dejstva, da je ta ideja na eni strani zaradi svoje vloge v mednarodni politiki in drugi strani zaradi vzpona novih družbenih silnic, idej in gibanj, izgubila svojo prepričljivost in postala tarča napadov tako z leve kot z desne strani političnega spektra, torej tako s strani desnih protiliberalizmov, ki so postali podlaga skrajnih desničarskih ideologij, ki so v tridesetih letih preteklega stoletja zajele velik del Evrope, kot tudi s strani ne veliko manj protiliberalistično nastrojenih ideologij marksizma in socializma, bi se kritičnemu bralcu nemara porodila ideja, da je tudi socializem kot velikega tekmeca liberalizma v tem obdobju nemara mogoče dojeti kot določeno obliko pogodbene ideje, ki za privilegirane sloje terja »pravično« mesto v družbi, posebej zaradi vpliva npr. Rousseauja in Sieyèsa, ki so ga te ideje nedvomno vsebovale. Vendar je to le ena od možnih poti pri razlagi zgodovinske usode pogodbene ideje, za katero že zaradi odkritega odpora, ki so ga

socialistične ideje izkazovale do liberalizma, avtorju ne moremo zameriti, da je ni ubral. Vsekakor pa je ugotovil in zabeležil nekatere od teh pojavov, ki so vplivali na usodo pogodbene ideje v času prve izdaje knjige in ugotovil, da je ta ideja na plodna tla naletela predvsem v Ameriki.

Prevedeno Goughovo delo je nedvomno mogoče uvrstiti med temeljna dela, ki se zgodovine politične teorije lotevajo skozi prikaz zgodovine, razvoja in teoretskih argumentov neke osrednje ideje: od npr. »civilne družbe« pri Johnu Keaneu, »javnega mnenja« pri Habermasu, pojma zakonitosti skozi metaforo »dveh kraljevih teles« pri Kantorowiczu, pa do recimo »državljanstva« pri Johnu Heatherju. Kot tako Goughovo delo še vedno ostaja osrednja in najbolj vplivna študija na svojem področju in zavzema osrednje mesto v vsaki knjižnici politične teorije, žal pa je ni več v tisku in na policah knjigarn, kar gre nedvomno pripisati tudi dejstvu, da se njen avtor omejuje na sistematičen zgodovinski pregled neke ideje, ki pa je ne dopolni z razvijanjem lastne politične teorije, kot avtor sam ugotavlja v predgovoru k prvi izdaji knjige.

Status temeljnega dela, ki ga ta knjiga še vedno ohranja, nam potrjuje tudi pregled literature s tega področja – knjiga je še vedno pogosto navajana kot avtoriteta, od podobnih preglednih del pa je mogoče naštetih predvsem delo Patricka Rileya, *Will and Political Legitimacy (A Critical exposition of Social Contract Theory in Hobbes, Locke, Rousseau, Kant and Hegel)*, in knjigo Jean Hampton, *Hobbes and the Social Contract Tradition* – vendar pa vsaka od njiju problem obravnava s specifičnega zornega kota – prva predvsem iz zornega kota pojma »volje« in njegove povezave s politično

legitimnostjo, torej z analizo vprašanja voluntarizma – druga pa iz zornega kota »teorije iger«, ki posameznika, sklepa-jočega družbeno pogodbo, dojema kot utilitarističnega. Zato je pristop teh dveh del seveda povsem drugačen od Goughovega sistematičnega prikaza zgodovine te ideje. Temu pregledu sorodnih del bi lahko dodali tudi knjigo Richarda Tucka, *Rights of War and Peace*, ki si obravnava problematiko ogleda kot problem razvoja avtonomije subjekta, pa čeprav v tem okviru nastopijo manjši problemi z uvrstitvijo Hobbesa.

Če si zdaj na kratko ogledamo vsebino te knjige, lahko vidimo, da avtor njem zgodovinski razvoj oriše od prvih zametkov pogodbene ideje v antični Grčiji in Rimu, prek srednjega veka, v katerem sta osrednje mesto zavzeli ideji *pogodbe o podreditvi oblasti* (in z njo doktrina kraljeve ali vladarjeve funkcije v razmerju do zakonov, ki se je izrazila kot doktrina dveh kraljevih teles, o kateri je kasneje pisal Kantorowicz), pa do pojavitve pojma dveh ločenih pogodb, *pogodbe o vzpostavitvi družbe* in *pogodbe o podreditvi oblasti* ob začetku moderne obdobja, ki so obenem napovedale nastop prevratniških idej družbene pogodbe, izoblikovanih v zahtevno po nadzoru ali zamenjavi obstoječe oblasti.

V modernem obdobju smo torej priča pravemu razcvetu idej družbene pogodbe, ki se razcepijo na prevratniške in legalistične ali konservativne, ideja družbene pogodbe je deležna izjemne pozornosti pravnikov in filozofov, zavzame celo osrednje mesto pri razmisleku o ureditvi moderne države in zakonite politične oblasti, njene posledice pa je čutiti celo na področju izoblikovanja pojma ustavnega prava.

V tem obdobju se v medsebojni po-

lemiki med posamezniki avtorji in njihovimi teoriji tudi izpostavijo vsi temeljni problemi teh pogodb: kako in v kakšnih okoliščinah posamezniki sklepajo tako pogodbo, kakšne so značilnosti te pogodbe in pristojnosti oblasti, ki je z njo vzpostavljena, ter nemara temeljno vprašanje, vezano na pojem družbene pogodbe: ali posamezniki v nekem stanju (če je opredeljeno kot naravno stanje medsebojnih sovražnosti) sploh *lahko sklenejo* takšno pogodbo; in če je predpogodbena stanje opredeljeno kot stanje urejene družbe, ali takšno pogodbo *sploh potrebujejo*? Ta vprašanja, tudi ta razcep med *nemožnostjo* in *nepotrebno* družbene pogodbe zarisujejo premislek o tem pojmu vse do danes.

Nekoliko pobližji ogled vsebine Goughove študije nam pokaže, kot smo že nakazali in kot ugotavlja tudi avtor, da ideja družbene pogodbe zgodovinsko nastopa v *dveh* oblikah, namreč kot pogodba o *vzpostavitvi družbe* in pogodba o *podreditvi oblasti*, pri čemer je logično prva, torej pogodba o *vzpostavitvi družbe*, nastopila šele kasneje in se je zgodovinsko prva pojavila druga oblika te ideje, torej pogodba o *podreditvi oblasti*. V obdobju, ko se politična teorija že posveti obema oblikama pogodbe, pa je prav Hobbes tisti, ki obe združi v eno samo, s čimer si nakoplje očitke številnih interpretov.

Tako si avtor v drugem poglavju, ki sledi uvodu, ogleda politični teoriji Platona in Aristotela ter njegovo kritiko Platonovih političnih stališč, pa tudi mesta pri Aristotelu, ki nakazujejo pogodbeno teorijo države. Vendar pomen vseh teh mest pri Aristotelu, kot ugotavlja avtor, seveda zasenči pomen njegovega osrednjega političnega dela, *Politike*.

A pri Epikuru je mogoče ponovno

zaslediti idejo pogodbe, od njega pa avtor pride k Lukreciju, pri katerem je mogoče najti idejo prave družbene pogodbe, saj pri Grki pogodbe o podreditvi oblasti ni mogoče zaslediti, razen morda nekaj namigov nanjo pri Platonu. Med njimi je najpomembnejši citat iz *Kritona*, kjer Sokrat pravi, da bi s svojim pobegom »prelomil zavezo in pogodbo, v katero je privolil kot državljani« (str. 30). Citat razkriva priljubljeno Platonovo temo poslušnosti oblasti.

V rimski antiki je pri Ciceru v zametkih že mogoče zaslediti idejo pogodbe, in poznejši zagovorniki te ideje se običajno niso pozabili sklicevati nanj. A tudi on idejo v bistvu zavrača. Podobno je sledi te ideje mogoče zaslediti tudi pri Seneki in še bolj pri Laktanciju, ki jo uporabi v konservativnem duhu. Vendar pa je bil rimski državljani predvsem imetnik pravic, oblast pa je (po pravni dikciji) izhajala, v skladu z republikanskim načelom, iz naravnega prava, ki je bilo prek stoikov vključeno v rimsko pravo kot nadrejeno civilnemu.

Tretje poglavje knjige si ogleda srednji vek, v katerem se pojavi pojem božanske pravice kraljev, ki je bila običajno interpretirana absolutistično, čeprav bi se bilo mogoče nasloniti tudi na načelo rimskega prava o tem, da oblast kraljev izvira iz privolitve suverena ljudstva (str. 35), kar bi bil ustrezen nastavek za pogodbeno teorijo. Dejansko pa je bila ta potisnjena ob stran kot ovira božanski pravici kraljev.

Naslednje poglavje si ogleda razvoj »pogodb o oblasti«, ki so bile ena osrednjih tem politične teorije srednjega veka. Kot je opozoril Gierke, je že Akvinski trdil, da ima kraljeva oblast svoj izvor v ljudstvu – a se je ustavil pred zagovorom tiranica. Kuzanski je zagovarjal bolj zmerna in sprejeta mnenja o

konsenzu in soglasni podreditvi oblasti. Individualizma v tem času pogodb o oblasti seveda še ni. Eden od izpostavljenih avtorjev je bil Salamonius, ki je že nakazal poznejše klasične argumente teorije družbene pogodbe.

Naslednji pomemben korak ali etapa v razvoju teh teorij so predstavljali monarhomahi. Po reformaciji se uveljavita teorija naravnih pravic in ideja naravnega stanja. Eno osrednji del tega obdobja je *Vindiciae contra Tyrannos* – hugenotski spis, ki ga je napisal Stephanus Junius Brutus, in ostro nastopa proti kraljevi oblasti v imenu argumenta, da ima vrhovno oblast le bog, in če kralja preganja pravo vero, ima ljudstvo pravico do odpora (str. 66). Tudi Beza je zagovarjal idejo zaveze z Bogom, ki jo skupaj skleneta kralj in ljudstvo. Ena temeljnih idej vseh teh avtorjev pa je, da iz pogodbe o oblasti izhaja pravica ljudstva do odpora proti tiranu.

Take ideje so nekateri avtorji naslednjega obdobja delno sprejeli, drugi pa odločno zavračali. Med pomembne mislece v tem obdobju sodijo predvsem španski sholastiki Victoria, Molina in Suarez, ki ima med njimi najbolj izdelano pogodbeno teorijo, pa tudi Richard Hooker in Althusius ter seveda Grotius kot veliki moderni sistematizator teorije naravnega prava, pri katerem je mogoče zaslediti podmeno družbene pogodbe, čeprav je izrecno ne omenja.

Puritanstvo, ki je predmet naslednjega poglavja knjige, se je spet oprlo na te prevratniške pogodbene ideje. Najbolj izrazit je bil pri tem Milton, ki je bil tudi Cromwellov zunanji minister. Njegova knjiga *The Tenure of Kings and Magistrates* zagovarja idejo, da je vladar le služabnik ljudstva in v primeru njegovega tiranstva zagovarja tudi *regicid*.

Ko je bil ta leta 1649 tudi dejansko izvršen, je a knjiga postala tako rekoč uradna teorija ali ideologija republikanske stranke. Milton torej meni, daje oblast vladarju le podeljena ali nanj delegirana (pri čemer je celo ostrejši od Locka, ki pozneje zagovarja idejo »poverjeništv«), zato ima ljudstvo pravico, da ga odstavi.

S tem pridemo do obdobja velikih modernih teorij družbene pogodbe, med katerimi je prva in ena izmed najplivnejših seveda Hobbesova. Ta je bila seveda ravno odgovor na prevratniške teorije, kakršna je bila Miltonova in je zato ponudila teorijo iz pogodbe izhajajoče absolutne oblasti suverena, ki je bila trn v peti številnih njegovih interpretov in nasprotnikov. Hobbesa Gough obravnava z vsem dolžnim spoštovanjem in upravičeno pokaže proti nekaterim ne najbolj doslednim interpretom, ki so želeli tudi pri Hobbesu razpoznati dve zaporedni pogodbi, da pri njem obstaja le ena. Prav tako mu prizna doslednost in prepričljivost izpeljave, pa tudi moč njegovih argumentov. Za njim obravnava Spinozo, ki je bil v določenem smislu njegov nadaljevalec, a se je ideji družbene pogodbe že napol odpovedal, ter Pufendorfa, ki je obveljal za enega od najuspešnejših kritikov Hobbesa s tem, da je njegovo enotno družbeno pogodbo spet razvezal v 2 pogodbi (ali celo 3 ali dve in pol), torej v prvo pogodbo o vzpostavitvi družbe, ki ji sledi *decretum* ali odredba o tem, kakšna oblast naj se vzpostavi, ter končno pogodba o podreditvi, ki vzpostavi odrejeno oblast. Gough meni, da s tem teorija družbene pogodbe doseže dovršeno obliko (str. 147) in da so vse nadaljnje teorije le še ponavljanje teh argumentov.

Sledi obravnava Johna Locka, za

katerega je opaziti, da je Goughu najljubši teoretik družbene pogodbe. Posebnega poudarka je deležna njegova ideja »poverjenišтва«, vzeta iz angleškega prava, ki nastopa kot odgovor na Hobbesovo idejo »predstavnništva«, saj pomeni le omejeno pooblastilo. Prav tako je kot uspešen ugovor Hobbesu predstavljen znani primer »lisic in levov« (str. 165), ki se je v učbenikih uveljavil kot ustrezna kritika Hobbesa. Res je, da sta Lockovi *Dve razpravi* zagovor angleške »Slavne revolucije«, ki je vzpostavila whigovsko omejeno ali ustavno monarhijo in podelila suverenost parlamentu, kar je za desetletja in stoletja postalo vzor reformistov po Evropi in svetu, čeprav nekateri zgodovinarji govorijo tudi o »absolutizmu« suverenegega parlamenta. Tako avtor tudi vse kritike Lockove politične teorije zavrne z argumentom, da so značilnosti njegove teorije skupne vsem pogodbenim teorijam.

Na tem mestu velja omeniti, da se prikazi ali zgodovine teorij družbene pogodbe običajno delijo glede na najpomembnejše moderne avtorje teh teorij, pač v skladu s tem, kateri od njih je interpretu najbližje: tako imamo hobbesovske, lockovske, rousseaujevske in kantovske prikaze zgodovine ideje družbene pogodbe in obravnavana Goughova študija očitno spada med lockovske.

Prav lahko je namreč pokazati, da Lockova »kritika« Hobbesa sploh ni kritika in da je tudi problem, ki ga rešuje Locke, povsem drugačen od Hobbesovega, zato njegove rešitve ni mogoče imeti za ustrezen odgovor Hobbesu. Hobbesov problem je namreč, kako vzpostaviti zakonito oblast v razmerah, kjer med ljudmi ni skupnega etičnega sistema vrednot – zato taki posamezniki potrebujejo nevtralnega razsodnika,

ki bo določil zakone, nepristranske in enake za vse in mu ne morejo podeliti omejenih pooblastil, da bo razsojal le o tistih stvareh, ki jim ne bodo v škodo. Locke Hobbesov problem ignorira in zaobide, njegovo izhodišče je drugačno: če pred sklenitvijo družbene pogodbe že obstaja urejena družba, je res mogoče vzpostavljeni oblasti podeliti le omejena pooblastila.

Drug problem je, koliko avtor uspe pokazati in analizirati dejanske razsežnosti in posledice oblastnega razmerja, dolžnosti oblasti in politične obveznosti državljanov in koliko jih uspe olepšati in bralcu prikazati le njihove zaželene učinke in razsežnosti. Po tej plati je Hobbes nedvomno doslednejši in bolj realističen in lahko rečemo tudi, da bolje pokaže vse razsežnosti na platnice zapisane ene sklepnih misli knjige, in zaradi te njegove doslednosti se bosta pogodbeni in politična teorija k njemu tudi vedno znova vračali, Locke pa je ideološko učinkovitejši, saj je ne glede na to, ali imajo državljanji res možnost nadzirati vladajoče, ali pa o tem gojijo le iluzije, takšna iluzija zelo zaželena in prepričljiva. Zato je Locke s svojo politično teorijo tudi postal whigovski in liberalistični kanon, Hobbes pa deležen stalnih očitkov liberalcev. In zato tudi dejstvo, da si prikaz pogodbeni ideje kot celote izbere lockovsko izhodišče, ne more presenetiti, gotov pa se ta prikaz zato ne more znebiti določene ideološke primesi.

A vrnimo se zdaj k pregledu Goughove knjige. Po Locku avtor obravnava Rousseauja, pri katerem upravičeno opozori na razlike med *Razpravo o neenakosti* in *Družbeno pogodbo* ter njegov zagovor revolucije, Fichteja, Kanta, ki idejo pogodbe sprejme, a postane pri njem dejansko v nekem smislu odveč, saj je

politično obveznost v okviru njegove teorije mogoče utemeljiti tudi neodvisno, na osnovi moralnih dolžnosti, ter Hegla, ki predvsem zaradi polemike proti Rousseauju in Beccarii zavrne idejo pogodbe kot izumetničeno in neutemeljeno.

Sledi obravnava obdobja zatona teorij družbene pogodbe, ki se začne s Humovo in Benthamovo kritiko te ideje, kjer avtor ugotavlja, da pri Burku sledi te teorije še niso povsem izginile, in seže do zavrnitve ideje pri pravnem pozitivistu Austinu.

Ideja družbene pogodbe se je občasno pojavljala tudi v obdobju, ki sta ga zaznamovali politični teoriji J. S. Mila in Spencerja, ki se je prav tako opiral na določene pogodbene ideje, srečamo pa jo lahko na nekoliko bolj nepričakovanih mestih, pri avtorjih, kot sta Huxley in Proudhon.

Zadnje poglavje pred zaključkom pa avtor posveti usodi pogodbenih idej v Ameriki, kjer so naletele na nadvse ugodna tla. Za to so zaslužni tako vpliv Thomasa Paina kot sama Deklaracija o neodvisnosti, ki se sklicuje na pogodbene ideje, pa tudi vrsta ustav posameznih prvotnih zveznih držav, ki so ob osamosvojitvi pod vplivom Locka in drugih teoretikov vključile pogodbene ideje. Tako avtor pokaže na pogodbene ideje pri »ustanovnih očetih« ameriške države, kot sta Jefferson in Madison, ter na prisotnost pogodbenih idej v ameriški ustavni in pravni teoriji, pa tudi v razpravah vrste ustavnih pravnikov, vse do Daniela Webstra. Tudi na splošno je mogoče reči, da so pogodbene teorije v splošni politični teoriji manj prisotne zato, ker se danes v precejšnji meri že jemljejo kot samoumevne, prešle pa so v pravno in ustavnopravno teorijo in

prakso – od koder so dejansko tudi izšle.

Ob zaključku prikaza omenimo še slovenski »prispevek« ali vpis v zgodovino pogodbenih idej. Obred ustoličevanja karantanskih vojvod s slovesno vojvodovo zaprisego, ki ga poznamo iz naše zgodovine, je navdušil enega od znanih humanistov Aegidiusa Piccolominija, kasnejšega papeža Pija II, ki ga omenja tudi Gough (str. 56-57). Opis je po njem prevzel Bodin v svoji *Republiki*, Bodinov opis pa je menda navdihnil Thomasa Jeffersona pri pisanju Deklaracije o neodvisnosti. Stvar je danes precej znana, saj smo jo omenili Clintonu ob obisku v Sloveniji, Gough pa je seveda ne omenja, ker je bila povezovalna razkrita šele po obeh izidih njegove knjige, leta 1967 v knjigi profesorja Josepha Felicijana, *The Genesis of the Contractual Theory and the Installation of the Dukes of Carinthia*, Hermagoras/Mohorjeva založba Cleveland/Celovec, 1967/1975. Še en razlog več torej, da se spoznamo tudi s celotnim razvojem pogodbene ideje, ki ga prinaša Goughova knjiga.

Omenili smo že, da je mogoče Hobbesa brati radikalneje, kot to stori Gough. Prav o njem se podrobne in prodorne analize in razprave kar vrstijo, nova odkritja in povezave pa se pojavljajo tudi v zvezi z drugimi velikimi avtorji teorij družbene pogodbe. Tako je npr. Zarka razkril obstoj podrobno razdelane, domala strukturalistične semiologije oblasti pri Hobbesu, ob njem je mogoče radikalno zastaviti vprašanje razmerja med svobodo, prisilo in nujnostjo, vse do vprašanja prisilne izbire ter mnoga druga.

Vendar pa se moramo, da učbenik in sistematski razvojni pregled, kar ta

knjiga nedvomno je, ne more zastavljati najbolj temeljnih filozofskih vprašanj – to je naloga posebnih problemskih in posameznim avtorjem posvečenih študij. Kot učbenik in sistematski pregled zgodovine enega osrednjih pojmov politične filozofije pa bo ta knjiga, ki smo jo dobili v prevodu, nedvomno odlično opravila svoje delo in prav gotovo zasluži uvrstitev v zbirko Temeljna dela.

Tudi kot sistematski pregled knjiga nič manj ne omogoča zastavitve vprašanj in ponovnega premisleka pojmov, kot so avtonomija (političnega) subjekta, vprašanja svobodne volje in svobodnega delovanja na političnem področju, vprašanja soglasja, ideologije, razmerja med liberalizmom in vrednotami, pa do vprašanja vzpostavitve in ureditve družbe, oblike in organizacije ob-

lasti. Zaradi vseh teh vprašanj in odgovorov nanje, ki jih pogodbeno teorija lahko ponudi, ta ostaja še vedno aktualna in njen duhovni in idejni potencial, kot pričajo tudi vedno nove knjige in razprave na to temo, zagotovo še ni izčrpan, pač pa ostaja naša živa in neprecenljiva dediščina.

Knjiga bo torej nedvomno obogatenila razpravo o sodobnih in preteklih političnih problemih in povečala poznavanja in razumevanje ene od doslej pri nas zapostavljenih, a vodilnih političnih idej, zato bo nepogrešljiva za vsakogar, ki se želi z njo pobliže seznaniti. Potemtakem jo velja vsem študentom politične filozofije in ostalim zainteresiranih bralcem najtopleje priporočiti v branje.

Gorazd Korošec